

Het aanraakdilemma

Kanamori observeerde tijdens zijn Nederlandse bezoek twee fenomenen, die hij absoluut niet met elkaar kon rijmen: hoe kon het, dat in een land waar mensen zo vrij in de omgang zijn dat ze elkaar begroeten met maar liefst drie zoenen, hij iedere dag vragen moest beantwoorden over hoe hij zich kon veroorloven zo amicaal en aanrakerig met zijn leerlingen om te gaan?

De Japanse leraar kon niet weten dat Nederland de laatste jaren is opgeschrikt door een aantal incidenten, waarbij begeleiders die in een vertrouwensband met kinderen stonden hun grenzen zwaar overschreden hebben – denk aan Benno L. en Robert M. Inmiddels ligt de hele onderwijs- en opvoedingwereld onder zo'n sterk vergrootglas, dat leraren een troostende arm of zelfs een bemoedigend schouderklopje liever achterwege laten: je weet nooit wie er meekijkt. Je weet nooit hoe het geïnterpreteerd wordt.

Wanneer iemand als Kanamori, die zo nadrukkelijk staat voor authentiek onderwijs, dan laat zien dat opvoeden niet kan zonder een pedagogische aanraking, ontstaat er frictie. In twee artikelen onderzoekt Egoscoop het 'aanraakdilemma'.

HET AANRAAKDILEMMA I

“Een knuffel als dat nodig is? Daar ben ik als leerkracht nog niet!”

Op een middag verschenen de meiden van groep 7 collectief aan Tom Pellis' bureau: waarom knuffelde en stoeide hij wél met de jongens, maar nooit met hen? Het drukte de kersverse schooldirecteur Pellis nog veel dichters op de levenslessen van Kanamori en de vraag naar het belang van aanraking in de schoolcontext.

Door: Tom Pellis

“Waarom wil jij zoveel op Kanamori lijken?”, was een vraag die ik van mijn klas kreeg. Ik heb sinds de zomer een nieuwe baan als directeur en leerkracht op een kleine school. Het jaar begon met de Japanse meester Toshiro Kanamori in Nederland, en dus liet ik mijn groep 7 zijn film zien en vroeg de leerlingen wat ze van Kanamori zouden willen weten. Evy's vraag heb ik kunnen overbrengen. Blijkbaar maakte de Japanse leerkracht zoveel indruk, dat veel van wat ik op mijn vorige school al jaren deed door mijn nieuwe klas wordt gezien als 'geïnspireerd op Kanamori'. Het meeste is toch echt 'authentiek ik'. Behalve Kanamori's gebruik van het dagboek in de klas. Dat blijkt in *Children Full of Life* zo'n rijke bron en motor voor het open gooien van de onderlinge relaties en het scheppen van verbondenheid, dat ik dat idee met liefde en overtuiging van hem gekopieerd heb.

In mijn klas heeft elk kind een persoonlijk dagboek gekregen, waarin niemand anders ongevraagd mag lezen. En daarnaast is er een klassikaal boek, waarin je je zorgen, twijfels, vreugde of verdriet kunt delen. Erg veel staat er nog niet in het klassikale boek – het kost tijd om je helemaal te geven, je vertrouwd genoeg te voelen in de groep. En eerlijk gezegd: door een voorval van een paar weken geleden ben ik persoonlijk ook tot het besef gekomen dat ik ook niet altijd de open, 'authentieke ik' ben die ik zou willen zijn.

“Meester, we moeten iets zeggen”

Op die middag kwamen de meisjes in mijn groep collectief naar me toe: “Met alle meiden moeten we iets zeggen waar we niet blij mee zijn.” Ik schrok. Ze vertelden me dat ze zagen hoe ik met de jongens kon ravotten, knuffelen en stoeien, maar dat met de meisjes nooit deed. Ze vonden het moeilijk om me dit te zeggen en de tranen zaten dicht aan de oppervlakte. Ook bij mij. Ik vertelde waarom me dit raakte: omdat ik het vervelend vond dat ze blijkbaar het vertrouwen in me aan het kwijtraken waren geweest, maar ook omdat ik er trots op was dat ze dit met me deelden en tegen me in durfden te gaan.

Maar mijn emoties werden bepaald door nog iets meer: opeens hadden we ons midden in een Kanamori-moment gemanoeuvreerd. Sterker nog, de Japanse leraar had zich tijdens zijn tiendaagse in Nederland het meest verbaasd over de vragen die hij kreeg over 'aanraken' en 'knuffelen'. En dat werd nu precies het hete hangijzer van een van onze allereerste grote gesprekken.

Toen ik zelf in groep 5 zat, gaven wij onze leerkracht altijd een kus bij het naar huis gaan. Inmiddels wordt ons beeld van fysiek contact bepaald door criminele gevallen als die van Robert M. en Benno L. Voor de meeste van mijn leerlingen ben ik de eerste mannelijke leerkracht die ze zien. Veel van de meisjes beginnen jonge vrouwen te worden. Een high-five, elkaar aankijken en groeten bij het



Fotografie: Bob Barten (www.bobfoto.nl)

weggaan doen we altijd. Maar verder kies ik eieren voor mijn geld en geef ik geen knuffels. Ik kan nog zo'n goede leraar zijn, ik wil niet dat iemand vanaf de straat door het raam naar binnen kijkt en ook maar het geringste idee van kwader trouw in zijn hoofd zou krijgen: "Daar zit een man met een kind op schoot". En dus houd ik duidelijke grenzen aan.

"Iets fundamenteels is verloren gegaan"

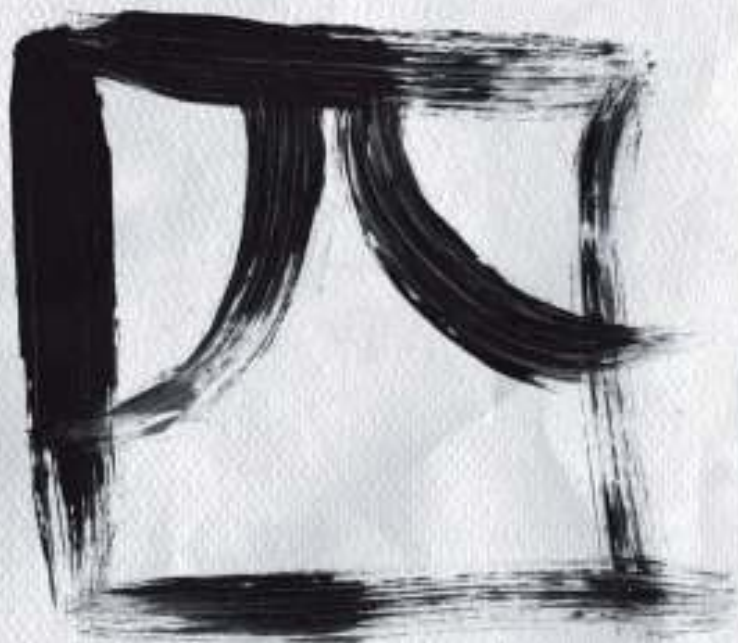
We hebben als klas onze emoties geuit. Ik heb uit kunnen leggen wat er voor mij speelt en de kinderen begrepen me beter. Maar ben ik daarmee klaar met dit onderwerp? Pedagoge Simone Mark schreef er een tijdje geleden een mooi stuk over op hetkind.org, waarin ze onder andere opmerkte:

"De vanzelfsprekendheid waarmee de Japanse meester soms letterlijk contact heeft met de kinderen in zijn klas, roept bewondering én verbazing op. Fysiek contact is immer een precair onderwerp in onderwijsland. (...) Het is duidelijk dat veel leraren nog steeds in grote verlegenheid zijn en een gevoel van onmacht ervaren hoe hiermee om te gaan. Met het willen voorkomen van seksuele intimidatie en misbruik, koste wat het kost, is tegelijk iets fundamenteels verloren gegaan in de relatie tussen leerkracht en de leraar. Liefdevolle aanraking, zoals een schouderklopje of knuffel, is een onmisbare vorm van intermenselijke communicatie en essentieel voor de ontwikkeling van kinderen."

Kan ik mezelf authentiek noemen, als ik – met zovele anderen – zo'n verkrampde houding aanneem ten opzichte van zo'n wezenlijk deel van menselijke interactie? Ik voel dat ik mezelf rem in mijn eigenheid. Ik ervaar deze situatie als een groot manco in het onderwijs en ik wéét dat veel leraren hiermee worstelen. Misschien stel ik me hierin te wattig op. Waarschijnlijk moet ik gewoon kunnen zeggen: "Jij krijgt een knuffel, als dat nodig is, en ik weet me te verantwoorden." Maar daar ben ik nog niet. Ik vrees dat er stiekem veel meer van de geest van Kanamori de klas ingeslopen is dan ik dacht, toen ik meende het klassendagboek zomaar van hem te kunnen kopiëren. ■



Tom Pellis is directeur en leerkracht op Nutsbasisschool Teteringen



HET AANRAAKDILEMMA II

“Een knuffel of schouderklop is essentieel voor je ontwikkeling”

Omgangsprotocollen met leerlingen verkrampen. Onder leraren heerst handelsverlegenheid en onmacht, als het gaat om de fysieke omgang met kinderen. Pedagoge Simone Mark stelt dat het vermijden van contact niet nodig is en zelfs schadelijk kan zijn: “Wat wil je een kind leren: dat zijn huid een gesloten luik is, of een toegangspoort tot de wereld?”

Door: Simone Mark

De vanzelfsprekendheid waarmee de Japanse meester Toshiro Kanamori soms letterlijk contact heeft met de kinderen in zijn klas, riep bewondering én verbazing op. Fysiek contact is immers een precair onderwerp in onderwijsland. De terugkerende gevoeligheid – overal waar hij verschijnt – verraste Kanamori misschien wel het meest: “Ik zie dat mensen in Nederland veel fysieker met elkaar omgaan dan in Japan. Waarom is dat dan een thema tussen leerkracht en leerling?”

Het is duidelijk dat veel leraren nog steeds een groot gevoel van onmacht ervaren. Met het willen voorkomen van seksuele intimidatie en misbruik, koste wat het kost, is tegelijk iets fundamenteels verloren gegaan in de relatie tussen leerkracht en de leraar. Liefdevolle aanraking, zoals een schouderklopje of knuffel, is een onmisbare vorm van intermenselijke communicatie en essentieel voor de ontwikkeling van kinderen. De legitimatie daarvoor is in ruime mate voorhanden via onderzoek, als de praktijk van Kanamori zelf al niet voldoende bewijs levert.

Aanraking als primaire levensbehoefte

Net als eten en drinken, is aanraken een primaire levensbehoefte van de mens. En aanraken is van grote invloed op de sociaal-emotionele ontwikkeling. Een kind dat weinig aangeraakt wordt, zal zich zowel fysiek als mentaal minder ontwikkelen. Extreme

voorbeelden hiervan zijn bekend uit Spitz, waar weeskinderen geretardeerd raakten door gebrek aan liefdevolle aanraking door hun professionele opvoeders.

Door aanraking ervaren wij als mensen bestaansrecht. Bovendien heeft een kind de ervaring van fysieke aanraking nodig om zijn grootste zintuig – de huid – te leren benutten. Door aanraking worden onze hersenen geactiveerd. Uit onderzoek van Field (2003) blijkt dat mensen niet alleen verbaal en visueel, maar veelal ook door aanraking nauwkeurig elkaars emoties signaleren en decoderen – van boosheid tot angst, van trots tot sympathie. Talloze onderzoeken tonen aan dat fysiek contact aantoonbaar positieve effecten heeft op de groei en ontwikkeling van kinderen. Boves en Van Dijk (2008) hebben dat recent nog onderzocht voor de schoolsituatie. Door aanraking zijn kinderen beter in staat te leren, voelen zich veiliger, maken makkelijker contact en neigen minder naar agressie en pestgedrag.

Gepast en ongepast fysiek contact

In de relatie tussen ouders en kinderen is aanraken vanzelfsprekend. Maar het zijn dezelfde ouders die deze ‘vanzelfsprekendheid’ ter discussie stellen als het de leerkracht of groepsleider betreft. Aangezien kinderen steeds meer tijd doorbrengen op school en internaten en daarbij vrijwel volledig



Fotografie: Bob Barten (www.bobfoto.nl)

afhankelijk zijn van beroepsoepvoeders, kan er een sterke verschralling ontstaan in het fysieke contact dat kinderen mogen beleven.

Mijn pleidooi voor gepast fysiek contact tussen leerkracht en leerling kent een belangrijke voorwaarde: professionele opvoeders moeten zich bewust zijn van de specifieke aard en intenties van de aanraking. Heslin en Patterson (1982) onderscheiden vijf vormen van fysiek contact. Hiervan zijn alleen de eerste drie vormen 'gepast' te noemen in de relatie tussen leraar en leerling. Ik voeg een zesde vorm toe, omdat we helaas ook hiermee geconfronteerd worden in de verhalen van kinderen over aanraking:

1. **'Functioneel-professioneel'**, zoals een kapper met een klant of een dokter met een patiënt. In het onderwijs kunnen we denken aan een aanwijzing van de gymleraar of een meester die een kind leert schrijven.
2. **'Sociaal-beleefd'**, zoals een handdruk of een vluchtige kus. De professionele opvoeder kan kinderen ook een hand geven, bij een verjaardag of een eerste kennismaking; een vluchtige kus komt al veel minder voor.
3. **'Vriendschappelijk-warm'**, zoals een hartelijke klop op de schouder of een warme omhelzing. Een schouderklop, een high five of een streling door het haar kan heel functioneel zijn. Een warme omhelzing, zoals we zagen bij Kanamori, komt veel minder vaak voor, zeker als de kinderen ouder zijn.

Het kan niet de bedoeling zijn in het contact tussen leraar en kind verder te gaan dan een 'vriendschappelijk warme aanraking'. De intentie mag nooit seksualiserend zijn. De overige drie vormen van fysiek contact kunnen we dan ook duiden als 'ongepast'. Ze komen in het onderwijs amper voor, maar domineren helaas wel het huidige beleid:

4. **'Liefde-intimiteit'**, zoals een kneepje in de wang van je geliefde en een hartstochtelijke kus.
5. **'Seksueel prikkelend'**, zoals wederzijdse aanraking die gepaard gaat met seksueel contact.
6. **'Bestraffend uit (on)macht'**. We doelen op een draai om de oren en andere vormen, waarmee het kind gemaand wordt te luisteren naar de opvoeder.

Leerkracht, hoe zie jij fysiek contact?

Als leraar of professionele opvoeder is het van belang dat je je bewust bent van je eigen persoonlijke geschiedenis met betrekking tot 'aanraken' en je ideeën over de rol van fysiek contact in opvoeding. Door je zelfkennis te vergroten kun je je intuïtieve handelen aanvullen met een meer doordacht en intentioneel handelingsrepertoire. Hiermee kun je het gewenste (fysieke) gedrag voorleven, zodat het kind zich ermee kan verrijken. Natuurlijk is het van belang om de omgeving zo in te richten dat fysiek contact veilig en goed voelt.

Voor de ontwikkeling van het kind zijn wetenschappelijke aanbevelingen geformuleerd. Hier betreft het ook kennis van de eigen lichaamstaal door bijvoorbeeld spel en oefeningen (in dans, expressie, muziek). Kinderen kunnen worden aangemoedigd om aanraking te ontvangen en te geven wanneer zij daar behoefte aan hebben.

Daarnaast is het de taak van de volwassene om het kind te helpen ingroeien in de maatschappelijke en culturele conventies, aangaande fysiek contact. In de schoolsituatie kan de leraar dat doen door met kinderen te praten over hun ervaringen en deze in een breder perspectief te plaatsen.

Tederheid of alarmsignaal?

Aanraken hoort bij een professionele opvoedingssituatie, anders blijft het kind als het ware verhuld, stelt Frank Oomkes (2000, p.85): "In plaats van als een poort naar andere mensen toe wordt de huid ervaren als verpakking en afscherming. Op den duur gaat de huid functioneren als een bescherming tegen de omringende wereld. Geen poort maar gesloten luik. Elke aanraking wordt een alarmsignaal: overval op komst! Tederheid gaat op inbraak lijken." ■

Simone Mark is onderwijskundige en pedagoge. Ze is docent Pedagogische Tact bij het NIVOZ en schrijft momenteel aan een boek over fysiek contact in de opvoedings- en onderwijscontext.